

De impact van Kinderen in Tel op lokaal jeugdbeleid

Jodi Mak
Majone Steketee

M.m.v. Wouter Roeleveld & Esmey Kromontono

Maart 2009

Inhoud

1	Inleiding	5
1.1	Leeswijzer	5
2	Methodologische Verantwoording	7
2.1	Ontwikkeling van de impactmeter	7
2.2	Respons vragenlijst gemeenten	8
2.3	Respons telefonische interviews	8
3	Resultaten impactmeter gemeenten	9
3.1	Bekendheid met Kinderen in Tel	9
3.2	Vragen aan de gemeente over Kinderen in Tel	10
3.3	Acties vanwege Kinderen in Tel	10
3.4	Nut van Kinderen in Tel	13
3.5	Verbetering Kinderen in Tel	15
4	Verdieping minst goed scorende gemeenten	19
4.1	Bekendheid van (jongeren)organisaties met Kinderen in Tel	19
4.2	Acties van (jongeren-)organisaties naar aanleiding van Kinderen in Tel	21
4.2	Wat doen minder goed scorende gemeenten aan de situatie van kinderen en jongeren?	22
5	Conclusies en aanbevelingen	33
5.1	Bekendheid met Kinderen in Tel	33
5.2	Kinderen in Tel als aangever van debat en dialoog	33
5.3	Acties naar aanleiding van Kinderen in Tel	33
5.4	Aanbeveling: verbeterpunten Kinderen in Tel	34
Bijlage 1	Deelnemers expertmeeting, donderdag 11 december 2008	37
Bijlage 2	Overzicht geïnterviewde organisaties per gemeente	38

1 *Inleiding*

Sinds 2006 komt jaarlijks het Databoek Kinderen in Tel uit. Het doel van Kinderen in Tel is niet het simpelweg genereren van data. De gegevens in Kinderen in Tel dienen als basis voor een dialoog over lokaal, provinciaal en landelijk jeugdbeleid. Uiteindelijk moeten de resultaten leiden tot een verbetering van de positie van kinderen en jongeren in Nederland. Elk jaar levert Kinderen in Tel aanzienlijke media-aandacht op: landelijke en regionale kranten en televisie- en radiostations berichten uitgebreid over de uitkomsten. Daarnaast reageren er veel gemeenten, organisaties en instellingen met vragen of een verzoek tot toelichting op de gegevens uit Kinderen in Tel. Ook weten we dat allerhande hbo-opleidingen Kinderen in Tel gebruiken in hun lesprogramma, dat bijvoorbeeld Staatsbosbeheer met de indicator speelruimte aan de slag is gegaan, en dat er congressen worden georganiseerd vanwege Kinderen in Tel. Kortom: Kinderen in Tel blijkt allerlei processen in gang te zetten.

Enkele fondsen in Kinderen in Tel, te weten het Nationaal Fonds Kinderhulp, het Johanna Kinderfonds, Jantje Beton en Stichting Kinderpostzegels Nederland, hebben het initiatief genomen tot het financieren van een impactmeter. Daarmee willen ze de gevolgen van Kinderen in Tel systematischer in beeld krijgen. Deze impactmeter richt zich specifiek op de 443 gemeenten. Daar is immers het duidelijkst of de gegevens van Kinderen in Tel worden gebruikt voor het aanscherpen van het jeugdbeleid. In het voor u liggende rapport is beschreven hoe de impactmeter is opgezet en wat de uitkomsten ervan zijn. De resultaten zijn behulpzaam bij de evaluatie en verbetering van het instrument Kinderen in Tel.

1.1 *Leeswijzer*

We beginnen met een uitleg over de methodologische opzet van de impactmeter. Vervolgens worden in hoofdstuk 2 de resultaten uit de enquête onder gemeenten besproken. In hoofdstuk 3 wordt ingegaan op de verdieping in de minder goed scorende gemeenten (editie 2008). We sluiten het geheel af met conclusies en aanbevelingen.

2 *Methodologische Verantwoording*

2.1 *Ontwikkeling van de impactmeter*

De impactmeter moest aanvankelijk beantwoorden aan twee doelen:

1. Nagaan van de impact van Kinderen in Tel op het lokale beleid en de leefomstandigheden van kinderen en jongeren, in alle gemeenten in Nederland.
2. Informatie verkrijgen over de inspanningen die gemeenten verrichten op het terrein van jeugdbeleid.

Hoe krijg je inzicht in de effecten van Kinderen in Tel en de beleidsinspanning van een gemeente met betrekking tot het jeugdbeleid? Omdat er nog geen impactmeter voorhanden was, namen de onderzoekers in oktober en november 2008 tien interviews af bij relevante betrokkenen van onder meer het ministerie van Jeugd & Gezin, het SCP, JOS Rotterdam en enkele financiers. Dit was om de noodzakelijke en belangrijke informatie voor de impactmeter te bepalen. De resultaten uit deze interviews hebben geleid tot twee vragenlijsten welke uiteen zijn gezet in een notitie: een vragenlijst voor gemeenten (ambtenaar jeugdbeleid) en een vragenlijst voor (jongeren-)organisaties uit de laagst scorende gemeenten in de Kinderen in Tel-ranglijst van 2008. Deze notitie is besproken tijdens een expertmeeting (voor de deelnemers: zie de bijlage). Tijdens deze meeting is besloten om de genoemde tweede doelstelling los te laten, omdat deze al gerealiseerd wordt door de benchmark 'jeugd' van de SGBO. Het leek de aanwezigen (waaronder een aantal financiers) goed om de impactmeter te beperken tot het beantwoorden van de vraag: *Hoe wordt Kinderen in Tel door gemeenten en maatschappelijke organisaties gebruikt bij het vormgeven, beïnvloeden, aanpassen en veranderen van lokaal jeugdbeleid?*

Daarna is het meetinstrument definitief gemaakt en kon in januari 2009 de internetvragenlijst worden uitgezet onder alle 443 gemeenten in Nederland. Dit gebeurde overeenkomstig de eerdere internetenquête in 2006, waarin werd gevraagd naar de kennis over en het gebruik van Kinderen in Tel. Daarnaast zijn er interviews afgenomen bij een aantal gemeenten. Dit was ter verdieping van de gegevens die uit de internetvragenlijst naar voren kwamen. Omdat het niet mogelijk was om een representatieve steekproef te trekken, is ervoor gekozen om gemeenten te selecteren die in het 2008 het minst gunstig scoorden. De keuze voor specifiek deze gemeenten lijkt voor de hand te liggen: het is waarschijnlijk dat juist zij met de uitkomsten van Kinderen in Tel aan de slag zijn gegaan. Tegelijkertijd streefden we naar zowel een geografische spreiding, als een spreiding naar grootte van gemeenten. Daarom hebben we elf uit de vijftien minst goed scorende gemeenten geselecteerd. Van deze gemeenten is een ambtenaar jeugdbeleid bevraagd. Ook zijn een aantal organisaties geïnterviewd die te maken hebben met (één van de) onderwerpen waar Kinderen in Tel zich op richt. Omdat het hier om een willekeurige steekproef van organisaties binnen de gemeente gaat, zijn de resultaten uiteraard niet te generaliseren naar de gehele gemeente.

Het geeft slechts een indicatie. Waar dit uit de interviews naar voren kwam, hebben we ter aanvulling door de respondenten aangereikte websites en beleidsnota's bekeken.

2.2 Respons vragenlijst gemeenten

De vragenlijst voor gemeenten is via het adressenbestand 'overheid.nl' uitgezet onder de wethouders van alle 443 gemeenten in Nederland die jeugd in hun portefeuille hebben. Gevraagd is of zij de impactmeter zelf wilden invullen of dit anders wilden uitzetten bij een verantwoordelijk ambtenaar voor jeugd. Tweeënveertig wethouders hebben de vragenlijst zelf ingevuld, de anderen hebben dit overgelaten aan beleidsmedewerkers, adviseurs, coördinatoren en/of regisseurs op het gebied van onderwijs, welzijn zorg en/of jeugd. In totaal hebben 156 van de 443 gemeenten de impactmeter ingevuld: het betreft 35% van alle gemeenten. Ook in 2006 is de vragenlijst door 156 gemeenten ingevuld (van de toentertijd 458 gemeenten).

2.3 Respons telefonische interviews

In onderstaande tabel is weergegeven hoeveel respondenten er per gemeente geïnterviewd zijn. Het gaat hier om de ambtenaar jeugdbeleid en vertegenwoordigers van organisaties - doorgaans managers en directeuren. Een respondentenlijst per gemeente is opgenomen in de bijlage. De organisaties zijn zeer divers van aard: van jongerenwerk tot het Veiligheidshuis. Het belangrijkste selectiecriteria was dat een organisatie zich met (een of enkele) van de Kinderen in Tel-indicatoren moet bezighouden. Van de geïnterviewde ambtenaren jeugdbeleid ontvingen we per gemeente ongeveer tien namen van dergelijke organisaties. Het is niet gelukt om overal de geplande tien interviews af te nemen. Dit is vooral te wijten aan niet altijd juiste adresgegevens en vervolgens soms zeer moeizaam te achterhalen adressen. Bovendien wilden niet alle organisaties meedoen, of ze hadden hier geen tijd voor. Het kwam ook voor dat er in gemeenten gewoonweg weinig (minder dan tien) organisaties zijn. Om toch zoveel mogelijk aan de uitgangspunten van het onderzoek tegemoet te komen, is daarom besloten om in plaats van de afgesproken tien, elf gemeenten te bevragen. Gemiddeld vonden er 8,2 interviews per gemeente plaats.

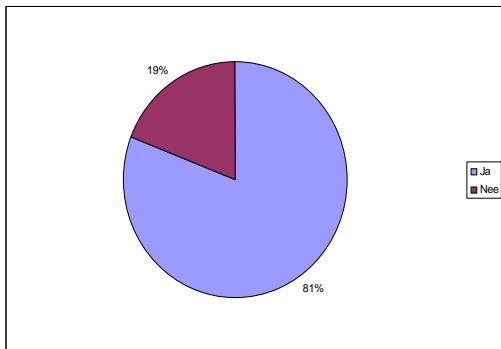
Tabel 1: overzicht aantal interviews per gemeente

Rotterdam	10
Den Haag	9
Amsterdam	11
Heerlen	8
Vlissingen	7
Schiedam	8
Reiderland	7
Kerkrade	7
Het Bildt	6
Arnhem	7
Tilburg	10
Totaal	90

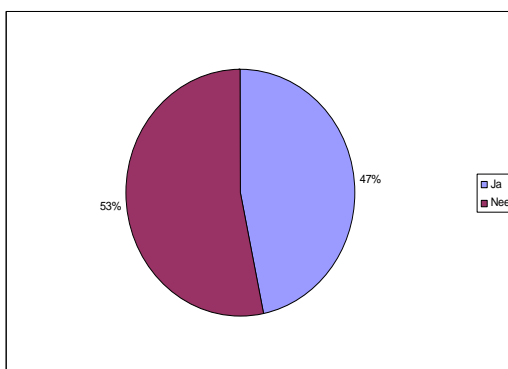
3 Resultaten impactmeter gemeenten

3.1 Bekendheid met Kinderen in Tel

Figuur 1: Bekendheid van het databoek Kinderen in Tel (n=156)

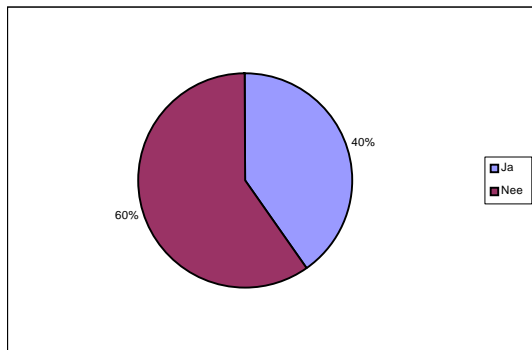
Figuur 2: Bekendheid van de website Kinderen in Tel (www.kinderenintel.nl) (n=156)

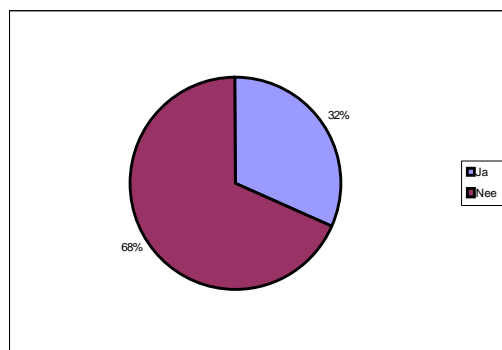
156 van de 443 benaderde gemeenten hebben de vragenlijst ingevuld (35%). Het overgrote deel van hen is bekend met Kinderen in Tel: maar liefst 81% (n = 129) kent het Databoek Kinderen in Tel, 19% (n = 27) heeft er nog nooit van gehoord. Een iets minder groot percentage respondenten, maar nog steeds bijna de helft (47%), kent de website: www.kinderenintel.nl.

3.2 Vragen aan de gemeente over Kinderen in Tel

Figuur 3: Gemeenten waar Kinderen in Tel wel eens is besproken in de lokale pers (n=129)

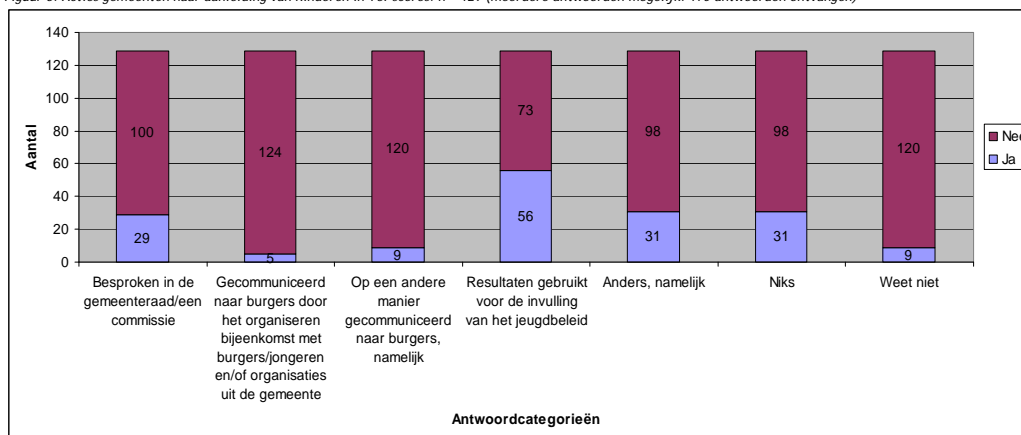
Figuur 4 Gemeenten die vragen kregen over de Kinderen in Tel-scores (n=129)

Het doel van Kinderen in Tel is onder meer het tot stand brengen van een dialoog over landelijk, provinciaal en lokaal jeugdbeleid. Voor het lokale jeugdbeleid lijkt dit goed gelukt. Bijna een derde (32%) van de gemeenten die Kinderen in Tel kennen geeft aan dat er vragen zijn gesteld over de Kinderen in Tel-scores. Gevraagd is wie die vragen dan gesteld hebben. Genoemd zijn: het College van B en W, de gemeenteraad, wethouders, gedeputeerden van de provincie, collega-beleidsmedewerkers, portefeuillehouders, landelijke en regionale media/pers, professionele instellingen, welzijnsinstellingen, (raadsleden van) maatschappelijke organisaties, CJG-stuurgroepleden (Centrum voor Jeugd en Gezin), politici en burgers. Veertig procent van de gemeenten die Kinderen in Tel kennen, zegt dat hun resultaten van Kinderen in Tel de afgelopen jaren wel eens in de lokale pers zijn besproken.

3.3 Acties vanwege Kinderen in Tel

Figuur 5: Acties gemeenten naar aanleiding van Kinderen in Tel-scores. n = 129 (meerdere antwoorden mogelijk: 170 antwoorden ontvangen)

Wat doen gemeenten vervolgens met de Kinderen in Tel scores?

Uit de gegeven antwoorden blijkt dat Kinderen in Tel tot allerlei soorten acties leidt om de leefomstandigheden van kinderen en jongeren te verbeteren. Zo wordt Kinderen in Tel besproken in de gemeenteraad en/of commissie (29x), of met burgers en/of organisaties (5x). Op die manier fungeert het als aangever voor dialoog en debat, menen de meeste respondenten die 'ja' antwoorden op de vraag of de resultaten gebruikt worden voor de invulling en vormgeving van het jeugdbeleid (56x genoemd). Gevraagd is vervolgens naar hoe dit dan gebeurt. Uit de vele antwoorden kunnen we de volgende drie manieren afleiden. Kinderen in Tel wordt gebruikt als/voor:

- Benchmark met andere (soortgelijke) gemeente(n).
- *'Bij provincie gevraagd om verklaring afwijking onze gemeente bij indicaties jeugdzorg; er waren meer gemeenten in de provincie die erg hoog uitkwamen; hier is een onderzoek naar gestart.'*

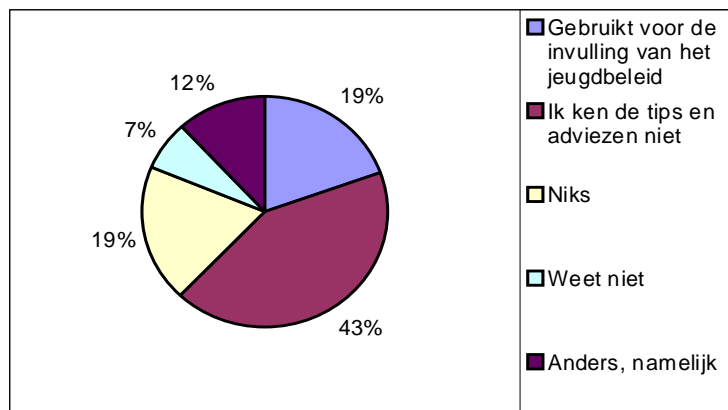
En:

- *'In de provincie wordt gewerkt aan een benchmarkinstrument jeugdbeleid. Hier gaat onze gemeente aan deelnemen. Cijfers van Kinderen in Tel worden hierbij betrokken.'*
- Input voor het opzetten van (nota)jeugdbeleid: als richtlijn, signaal, onderbouwing (thema-)keuzes dan wel achtergrondinformatie.
- Het op de agenda krijgen van bepaalde onderwerpen als jeugdparticipatie, preventie, vroeghulp, bestrijding jeugdcriminaliteit, meer speelruimte, meer aandacht voor tienermoeders.

Slechts 31 respondenten zeggen dat er niets met de Kinderen in Tel-scores is gedaan, en negen weten het niet.

3.3.1 Acties naar aanleiding van de tips en adviezen

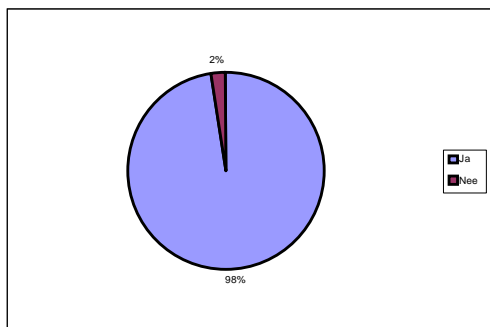
Figuur 6: Acties naar aanleiding van de tips en adviezen van Kinderen in Tel om het jeugdbeleid vorm te geven (n=129)

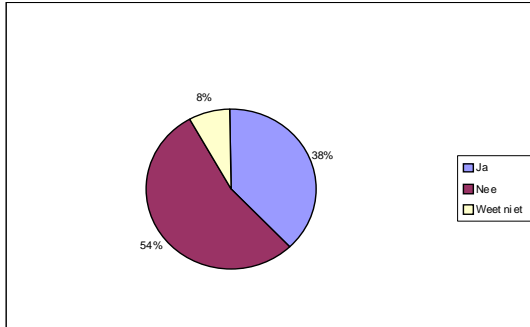
En wat doen gemeenten met de tips en adviezen die ze via Kinderen in Tel krijgen? Elk jaar krijgen de gemeenten, behalve het Databoek, tips en adviezen om het jeugdbeleid vorm te geven. Deze komen naar voren in de jaarlijkse Kinderen in Tel-campagne, soms een brochure met adviezen en de website. Uit de resultaten blijkt dat nog niet iedereen bekend is met deze producten. Iets minder dan de helft (43%) zegt deze tips en adviezen namelijk niet te kennen. Dit is wellicht een

aandachtspunt voor de toekomst. Ongeveer een vijfde (19%) zegt de adviezen wel te kennen, maar weet niet of daar binnen het gemeentelijk beleid iets mee is gedaan. Eenzelfde aantal gemeenten (19%) gebruikt de tips voor de invulling van het jeugdbeleid (naast de scores). Daarnaast geeft een op de acht gemeenten aan (12%) dat deze adviezen gebruikt zijn bij de vormgeving van het regionaal jeugdbeleid, de Wmo en het Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG). Slechts 7% van de ondervraagden kent de adviezen, maar heeft er niets mee gedaan. Dat was bijvoorbeeld omdat de timing niet goed was (vaak genoemd is dat er net een nieuw jeugdbeleid was opgesteld), ze simpelweg goed scoren op de Kinderen in Tel-indicatoren, of alle adviezen en tips al in praktijk brengen. Citaten: *'We hebben ze met interesse gelezen en breed ambtelijk uitgezet, maar moesten vooral constateren dat we veel ervan al deden of gedaan hadden.'* *'Wij scoren op basis van het bestaande beleid al jarenlang zeer hoog en worden vaak verkozen als meest kindvriendelijke gemeente van Nederland, dat geeft dus geen reden voor aanvullend beleid.'* Slechts enkele respondenten vinden dat Kinderen in Tel ze geen nieuwe inzichten bracht. *'Misschien is Kinderen in Tel handig in gemeenten waar de aandacht voor het kind niet voorop stond. Wat onze gemeente betreft zijn wij al zes jaar bezig met het opknappen en realiseren van (nog meer) speel- en doe plekken.'* Eén van hen vermeldt dat de gemeente de kwaliteit en bruikbaarheid van de Kinderen in Tel-data onder de maat vindt.

Figuur 7: Bekendheid met het Verdrag voor de Rechten van Kind (n=129)

Figuur 8: Rechten van het Kind in de nota's m.b.t. het gemeentelijk jeugdbeleid (n=129)

De Kinderen in Tel-indicatoren zijn gebaseerd op het Internationale Verdrag voor de Rechten van het Kind. De in Kinderen in Tel verenigde organisaties vinden het belangrijk dat het jeugdbeleid van gemeenten hierop gebaseerd is. In het Databoek en tijdens de campagne wordt hier jaarlijks veel aandacht aan besteed. Vrijwel alle ondervraagde gemeenten die Kinderen in Tel kennen (98%) zijn bekend met het Verdrag voor de Rechten van het Kind. Echter, slechts 38% van hen gebruikt de rechten ook daadwerkelijk in nota's over het gemeentelijk jeugdbeleid. Meer dan de helft (54%) zegt dat dit niet het geval is en 8% weet het niet. We mogen concluderen dat dit een punt is waar Kinderen in Tel in de toekomstige adviezen en tips meer rekening mee kan houden.

3.3.2 Concrete programma's en projecten

Veel gemeenten gebruiken de uitkomsten van Kinderen in Tel om acties in gang te zetten teneinde de leefsituatie van hun jongste inwoners te verbeteren. Het gaat dan om het benutten van Kinderen in Tel bij discussies met burgers en organisaties, als benchmark, als input voor het jeugdbeleid en bij het op de agenda krijgen van bepaalde onderwerpen. Ook worden de tips en adviezen door een

op de vijf gemeenten opgepikt. Gevraagd is waar dit nu concreet toe leidt: welke concrete acties, projecten dan wel programma's brengt Kinderen in Tel daadwerkelijk tot stand?

Een vijfde van de ondervraagden geeft aan dat Kinderen in Tel tot concrete acties heeft geleid. Veel gemeenten zijn daadwerkelijk met (sommige) Kinderen in Tel-indicatoren aan de slag gegaan. Het vaakst genoemd zijn het werken aan meer of betere speelruimte en het projectmatig werken rond tienermoeders. Citaat: *'Op punten waar we minder goed scoorden zijn we extra actief, bijvoorbeeld op het gebied van speelterreinen.'*

Evengoed komen er acties en projecten voort uit de indicatoren kindermishandeling, jeugdcriminaliteit (interventieteams, extra formatie/herijking leerplicht), kinderen in de jeugdzorg (extra voorzieningen risicjongeren), kinderen in uitkeringsgezinnen, kinderen met een onderwijsachterstand, schoolverzuim, kinderen in achterstandswijken, jeugdparticipatie en jeugdwerkloosheid. Er worden nog weinig concrete actie ondernomen op het Kinderen in Tel-thema 'gezondheid' (kindersterfte en zuigelingensterfte). Dit is wellicht een aandachtspunt.

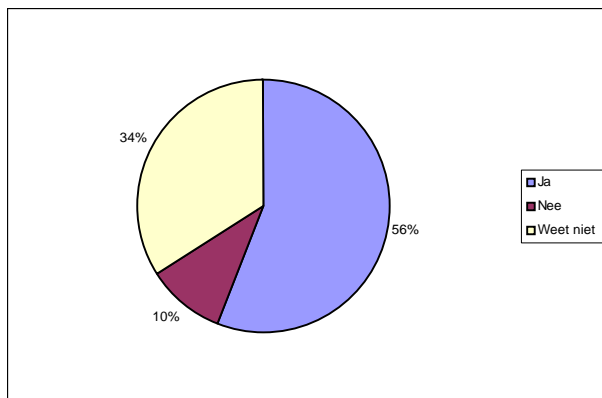
Daar waar het om algemeen jeugdbeleid gaat, vermelden gemeenten vaak dat de Kinderen in Tel-scores concreet gebruikt worden voor de oprichting van de CJG's en het vormgeven van het integraal jeugdbeleid. Dan ligt het accent op alle levensterreinen van jongeren en is er sprake van een sluitende ketenregie.

Citaat:

'Kinderen in Tel heeft de focus met betrekking tot de opzet van integraal jeugdbeleid aangebracht. Het nu vastgestelde beleid omvat alle levensfasen 0-25 en raakt aan alle beleidsterreinen (onderwijs, sport, vrije tijd, opvoedingsondersteuning, werk, gezondheid, maatschappelijke participatie, maar niet specifiek. Omdat de cijfers 'achterlopen' waren veel ontwikkelingen al ingezet (ontwikkeling van de ZAT's bijvoorbeeld). De resultaten hiervan ga je nu pas zien.'

3.4 Nut van Kinderen in Tel

Figuur 9: Kinderen in Nederland zijn geholpen door Kinderen in Tel (n = 129)

Een belangrijk doel van Kinderen in Tel is het verbeteren van de leefomstandigheden van kinderen door het aangaan van de dialoog met beleidsmakers, op basis van de gegevens. Maar verbetert dit nu daadwerkelijk iets in de situatie van kinderen? Aan de gemeenten is de vraag voorgelegd of

kinderen in Nederland geholpen zijn door Kinderen in Tel. Meer dan de helft van de gemeenten die Kinderen in Tel kennen (56%) vindt van wel, een op de tien van hen (10%) vindt van niet en ruim een derde (34%) heeft hier geen mening over. Uit de antwoorden van de gemeenten die hebben aangegeven dat kinderen geholpen worden, blijkt dat het vooral gaat om het zichtbaar maken van de positie van kinderen in de gemeenten. *'Het maakt dat hun positie steviger is/wordt in de maatschappij of beter gezegd, dat er meer rekening met hun (positie) gehouden wordt en er zo meer aandacht is voor/rekening gehouden wordt met hun rechten.'*

De vergelijkbaarheid van de data in Kinderen in Tel op gemeentelijk niveau maakt dat de verschillen tussen gemeenten en regio's zichtbaar worden. *'Het geeft gemeenten inzicht in hoe ze ervoor staan met bepaalde parameters. Ook kan een gemeente zich vergelijken met andere gemeenten. Vervolgens kunnen er specifieke beleidsinterventies worden opgezet waarmee de situatie van kinderen verbeterd kan worden.'* *'Het geeft in duidelijke diagrammen en statistieken weer welke tendensen er zijn. Iedere gemeente kan dan kijken wat die resultaten concreet betekenen en er kan dan gericht actie op worden ondernomen.'*

Door de vergelijking worden gemeenten ter verantwoording geroepen over hun gevoerde beleid. *'Dwingt gemeenten en partners in elk geval om met cijfers in de hand op zoek te gaan naar verklaringen/interpretatie. Een aanvullende spiegel op de eigen gegevensverzameling.'* *'Het geeft inzicht in de staat van het jeugdbeleid op landelijke, provinciale en lokale schaal. Benchmarking is zelfs enigszins mogelijk. Dat geeft input voor een goed jeugdbeleid waar kinderen en volwassenen van profiteren.'*

Daarnaast maken de cijfers ook de lacunes in het beleid zichtbaar. Doordat de indicatoren betrekking hebben op alle relevante leefsterreinen voor kinderen, wordt zichtbaar welke knelpunten er zijn in hun de leefomstandigheden op lokaal niveau. *'Alle aandacht, op alle overheidslagen, helpt om het jeugdbeleid stevig te blijven agenderen.'* Duidelijke voorbeelden hiervan zijn de speelruimte voor kinderen, maar ook het thema tienermoeders wordt regelmatig genoemd als een eyeopener voor gemeenten.

Via de data wordt binnen een gemeente zichtbaar op welk terrein(en) zij minder goed scoren. Dat is dan een reden voor de gemeenten om hun jeugdbeleid aan te passen en te bepalen waar duidelijk investeringen nodig zijn. Een voorbeeld is de gemeente Bloemendaal die het thema kindermishandeling naar aanleiding van de cijfers tot speerpunt van het beleid heeft gemaakt. *'Het helpt altijd als er gestructureerde praktijkinformatie beschikbaar is. Het geeft de beleidsafwegingen een nuchter duwtje in de rug, en dat komt de kinderen ten goede.'*

Toch zijn er ook respondenten die Kinderen in Tel weinig nuttig vinden (10%). Zij noemen als reden onder meer dat de scores te ongenueanceerd zijn om daar direct consequenties aan te verbinden in concrete beleidsvoorstellen. *'Puur cijfermatige informatie zonder specificatie over hoe en waarom werkt niet altijd verhelderend.'*

De gegevens moeten, zo vinden zij, geïnterpreteerd worden binnen de lokale context. *'Zo scoort onze stad goed als het gaat om het aantal vierkante meters speelruimte. Je zou gemakkelijk de conclusie kunnen trekken dat we goed scoren dus dat we niets hoeven te doen als het gaat om de georganiseerde speelruimte. Maar het tegendeel is het geval, want deze vierkante meters betreffen een groot park waar het voor kinderen niet veilig is om te spelen.'*

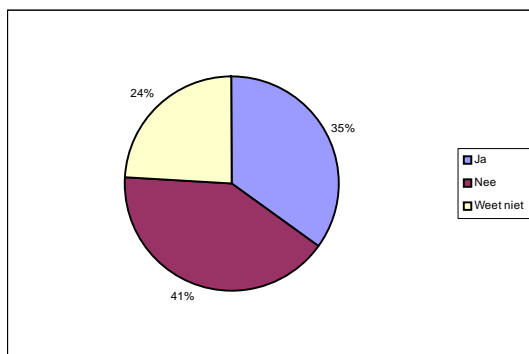
Voor de negatieve interpretatie in de pers stelt Kinderen in Tel in een wat discutabel daglicht. Een ander kritiekpunt is dat het Databoek cijfers van eerdere jaren betreft. Daardoor krijgt de

gemeente moeilijk inzicht of haar recent bijgestelde beleid ook de gewenste resultaten oplevert. *'Er zit twee jaar tussen publicatie en onderzoek, dat is heel lang, zeker om te zien of de beleidsmaatregelen effect hebben gehad.'* Andere gemeentelijke cijfers zijn volgens hen dan beter bruikbaar.

Een laatste en vaker gehoord kritiekpunt is, dat de medewerkers van de gemeente vinden dat je op bepaalde indicatoren met gemeentelijk beleid weinig of minder invloed kunt hebben. *'Op een aantal indicatoren-factoren heeft de gemeente minder invloed of invloed op de zeer lange termijn. Ik denk daarbij aan samenstelling bevolking, zoals het aantal achterstandsteerlingen in een stad.'*

3.5 Verbetering Kinderen in Tel

Figuur 10: Tips en adviezen voor de verbetering van Kinderen in Tel (n = 129)

Interessant is natuurlijk de vraag of de gemeenten ook suggesties hebben voor de verbetering van Kinderen in Tel. Een op de drie respondenten had wel een tip of advies. We hebben de suggesties ingedeeld in de categorieën 'methodisch', 'procesmatig' en 'inbedding'.

Methodische verbeteringen

Een aantal suggesties heeft betrekking op de cijfers zelf en de uitleg ervan. Duidelijk moet zijn dat Kinderen in Tel niet betekent dat in een minder scorende gemeente geen of slecht jeugdbeleid wordt gevoerd. *'Betere nuancering van de resultaten is aan te bevelen. Over het algemeen kijkt men eerst (en alleen) naar de waaier met beste en slechtste gemeenten. Wij scoren zoals gezegd slecht terwijl ik durf te zeggen dat het goed gaat met jeugd(beleid) in onze gemeente.'*

Een suggestie die wordt gedaan is om een verschil te maken naar de grote en kleine steden: *'Context van cijfers geven, zoals bij speelruimte dat het gaat om openbare speelruimte en dit in een stad dus anders geïnterpreteerd moet worden dan in een plattelandsgemeente.'* Juist als het gaat om de vergelijking met steden zou het handig zijn als vergelijkbare steden bij elkaar gegroepeerd stonden. *'Het zou handig zijn als er ook een groepring is op grootte van gemeenten. Wij doen dat nu zelf (vergelijking met gemeenten van gelijke omvang), maar dat is wel lastig, in ieder geval vanuit het boek zelf. Heb nog niet gekeken of dat op de website wellicht wel kan.'*

Ook is gesuggereerd om de gegevens te gebruiken om trends aan te geven. Aangezien er jaarlijks gegevens verzameld worden, zijn deze gegevens ook in tijd weer te geven. *'Het verloop vergelijken*

met voorgaande jaren, zodat aangegeven kan worden of een gemeente zich positief, dan wel negatief ontwikkelt.'

Daarnaast zijn er enige suggesties over de onderwerpen en de desbetreffende indicatoren die Kinderen en Tel nu gebruikt. Een indicator die gemist wordt is het aantal echtscheidingen. Hoeveel kinderen krijgen te maken met echtscheiding? Een andere gaat over de huidige gegevens voor speelruimte. *'De berekening van de hoeveelheid buitenruimte voor kinderen houdt geen rekening met kleine speelterreinen, alle terreinen kleiner dan een hectare worden niet meegenomen. Dit is nadelig voor gemeenten met veel kleine speelplekken.'* Verder zouden ook nieuwe ontwikkelingen in beeld gebracht moeten worden, zoals het misbruik van internet, omgang met seks, alcoholgebruik van jongeren, het gewicht van jongeren, deelname aan sportieve activiteiten.

Gemeenten zouden willen dat er meer indicatoren gebruikt worden die sensitief zijn voor het beleid van de gemeente: *'Ook indicatoren meten waarop de gemeente wel invloed kan uitoefenen. Bij achterstandsleerlingen kan dat zijn het aanbod (en bereik) dat een stad inzet om de achterstanden bij leerlingen te beperken. Dus meten op inzet en bereik. En niet op aantallen achterstandsleerlingen.'* *'Ik zou graag willen dat het onderzoek/de rapportage zich meer toespitst op zaken waar gemeentelijk beleid een (mede)bepalende factor is. Positief voorbeeld is de aandacht voor gemeentelijk speelruimtebeleid.'*

3.5.1 *Proces Kinderen in Tel*

Enkele andere suggesties gaan over de campagne van Kinderen in Tel. De betrokkenen in Kinderen in Tel willen in het Databoek de cijfers klip en klaar presenteren: in tabellen, kaarten en diagrammen, voorzien van een toelichting. Daarnaast organiseren ze een campagne die meer gericht is op de dialoog over de vraag hoe het beleid verbeterd kan worden. De suggestie is om dit juist te combineren, om in het Databoek een apart hoofdstuk te wijden aan de tips en adviezen voor het beleid van gemeenten. Het liefst hebben de gemeenten een leeswijzer hoe zij voor hun eigen gemeenten de cijfers moeten interpreteren. Omdat het niet mogelijk is om de lokale context van 443 gemeenten te bespreken, zou dit exemplarisch kunnen gebeuren, aan de hand van een paar voorbeelden.

Bovendien bestaat er duidelijk behoefte bij gemeenten aan meer informatie(uitwisseling) naar aanleiding van de uitkomsten in het Databoek. Gemeenten wensen meer overleg en dialoog over wat deze cijfers betekenen voor hun jeugdbeleid. De meeste gemeenten kennen het Databoek wel, maar de bijproducten die tijdens de campagne gelanceerd worden, zijn minder bekend terwijl daar juist veel behoefte aan is.

Ten slotte zouden de gemeenten graag van tevoren op de hoogte willen worden gebracht van de resultaten van Kinderen in Tel zodat zij zich kunnen voorbereiden op vragen van de pers.

Inbedding Kinderen in Tel

Sommige gemeenten wijzen erop dat Kinderen in Tel zich nog meer zou moeten profileren en meer de publiciteit zou moeten zoeken. Er zou meer mee gedaan kunnen worden dan tot nu toe gebeurt: *'Betere positionering van Kinderen in Tel als onmisbaar instrument voor de ontwikkeling van het lokale jeugdbeleid.'*

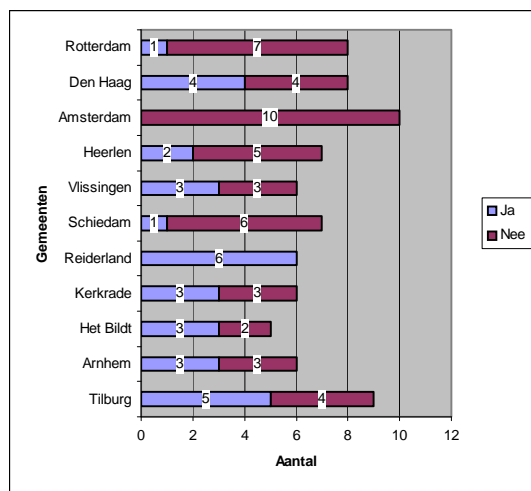
Daarnaast zou Kinderen in Tel de link moeten maken naar andere benchmarks die momenteel worden uitgevoerd rondom gemeentelijk jeugdbeleid. Ten slotte wordt opgemerkt dat een bespreking met een collectief van lokale bestuurders de kwaliteit van Kinderen in Tel zou kunnen verhogen.

4 *Verdieping minst goed scorende gemeenten*

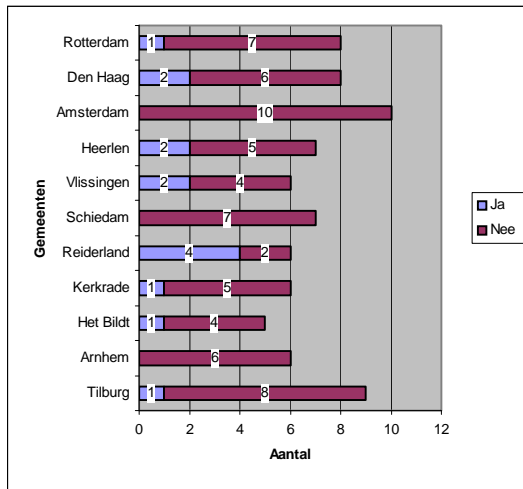
De impactmeter bestaat behalve een digitale enquête voor gemeenten, uit een vragenlijst voor (jongeren-)organisaties die zich bezighouden met een of enkele onderwerpen uit Kinderen in Tel. Op die manier geeft de impactmeter niet alleen de visie van de gemeente weer, maar ook die van de organisaties daarbinnen. In deze 'organisatievragenlijst' wordt bijvoorbeeld gevraagd wat de maatschappelijke instellingen merken van de inspanningen die gemeenten verrichten als gevolg van Kinderen in Tel. Omdat Kinderen in Tel het belangrijk vindt dat burgers en organisaties over de resultaten in gesprek gaan met hun gemeente (de zogeheten datagestuurde dialoog aangaan), is ook daarover een vraag gesteld: gebruiken de organisaties de resultaten van Kinderen in Tel en zo ja, op welke manier? We hebben ervoor gekozen om de vragen telefonisch te stellen aan vertegenwoordigers van organisaties uit enkele minst goed scorende gemeenten (volgens het Databoek 2008). Het ligt voor de hand dat juist deze gemeenten aan de slag gaan met de Kinderen in Tel-scores. Is er naar aanleiding van Kinderen in Tel volgens de organisaties in deze gemeenten iets in gang gezet? Merken ze er wat van? Van deze gemeenten is aan de hand van een derde vragenlijst een ambtenaar jeugdbeleid telefonisch bevraagd. Naast de resultaten uit de impactmeter onder gemeenten vroegen we naar hun visie: wat is er daadwerkelijk gebeurd naar aanleiding van Kinderen in Tel? Waar dit uit de interviews naar voren kwam, hebben we door de respondenten aangereikte websites en beleidsnota's bekeken.

4.1 *Bekendheid van (jongeren)organisaties met Kinderen in Tel*

Figuur 11: Bekendheid van het databoek Kinderen in Tel

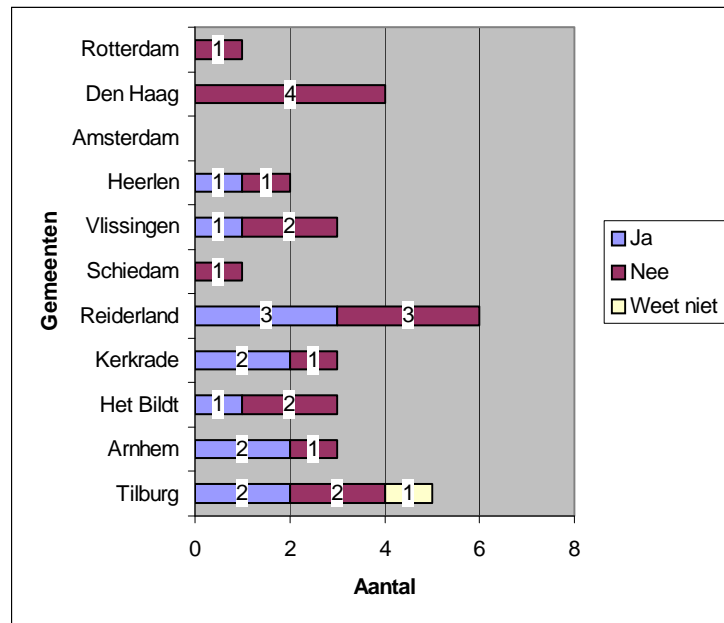
Figuur 12: Bekendheid van de website van Kinderen in Tel (www.kinderenintel.nl)

Hoewel uit de 'impactmeter gemeenten' naar voren komt dat het overgrote deel van de ondervraagde gemeenten (81%) Kinderen in Tel kent, blijken de meeste (voornamelijk) managers en directeuren van organisaties in Rotterdam, Amsterdam, Heerlen en Schiedam het Databoek Kinderen in Tel helemaal niet te kennen (zie figuur 11 en 12). Nóg minder organisaties in deze gemeenten kennen de website. Wat opvalt, is dat wel alle geïnterviewde Reiderlandse organisaties bekend zijn met het Databoek. Mogelijk heeft dit te maken met het feit dat dit een kleine gemeente is die door Kinderen in Tel volop in het nieuws kwam. Bovendien is er in deze gemeente naar aanleiding van Kinderen in Tel een studiedag georganiseerd waar alle instellingen bij betrokken waren (zie hieronder bij 'acties'). In de gemeenten Het Bildt en Tilburg blijkt meer dan de helft van de ondervraagden bekend te zijn met Kinderen in Tel. In de andere gemeenten ligt het aantal hieronder. Omdat het hier om een willekeurige steekproef binnen de gemeente gaat, zijn de resultaten uiteraard niet te generaliseren naar de gehele gemeente. Het geeft slechts een indicatie. Wel is het iets waar Kinderen in Tel aandacht aan zou kunnen besteden: misschien blijft Kinderen in Tel nog te veel bij de gemeenten zelf liggen, met uitzondering van die gemeenten waar daadwerkelijk actie naar de burgers/instellingen wordt ondernomen zoals in Reiderland.

4.2 Acties van (jongeren-)organisaties naar aanleiding van Kinderen in Tel

Figuur 13: Gemeente heeft actie ondernomen naar aanleiding van Kinderen in Tel-scores

Het doel van Kinderen in Tel is dat er naar aanleiding van de data een dialoog tot stand komt tussen burgers of instellingen/belangenorganisaties en gemeenten. Het is daarom interessant om te weten of dit in de minst goed scorende gemeenten (waar dit het hardste nodig is) ook daadwerkelijk is gebeurd. Dit is te zien in bovenstaande figuur 14. Omdat geen van de geïnterviewden in Amsterdam Kinderen in Tel kent, kon niemand aangeven of de gemeente actie heeft genomen na de Kinderen in Tel-scores. Dit is de reden dat er bij deze gemeente geen balkje staat. Slechts enkele van de geïnterviewde organisaties die Kinderen in Tel kennen, hebben wat gedaan met de resultaten (voor zover die betrekking hebben op onderwerpen waar zij mee van doen hebben). Het betreft een organisatie in Heerlen en een in Het Bildt, twee organisaties in Kerkrade en Tilburg en de helft van de ondervraagde instellingen (3) in Reiderland. Enkele organisaties zeggen daarover dat ze door Kinderen in Tel alerter zijn geworden en de gegevens hebben gebruikt om de politiek wakker te schudden: *'We gebruiken het ter ondersteuning van 'ons' verhaal naar de gemeente toe.'* De meeste gebruiken Kinderen in Tel echter niet voor belangenbehartiging maar voor de eigen beleidsplannen en in communicatieverslagen voor de gemeente.

Dezelfde geïnterviewden uit Heerlen, Het Bildt, Kerkrade, Tilburg en Reiderland die wat gedaan hebben met de resultaten, merken ook dat Kinderen in Tel invloed heeft gehad op hun gemeente. Dit zien ze terug in de actiepunten in het jeugdbeleid (zoals meer investeringen in kinder- en tienerwerk en meer tienermoederprojecten). Een respondent geeft aan dat de gemeente contact opnam om verklaringen voor bepaalde cijfers te onderzoeken. En in Reiderland gebeurde er van alles nadat het vorige Databoek verscheen: *'Er is een bijeenkomst door de gemeente georganiseerd waar alle organisaties bij betrokken werden: we hebben met z'n allen gekeken hoe het komt dat*

we zo slecht scoren (meerdere keren genoemd) en er zijn allerlei initiatieven tot stand gekomen op het gebied van gezondheid, jongerenwerk, opvoedingsondersteuning.'

De meeste van de andere organisaties die Kinderen in Tel kennen, hebben niets met de resultaten gedaan, omdat ze Kinderen in Tel daar niet goed genoeg voor kennen of al andere gegevens gebruiken. Kinderen in Tel werkt voor hen wel vaak bevestigend. Citaat: 'Kinderen in Tel geeft een extra motivatie om door te gaan met wat wij al doen.'

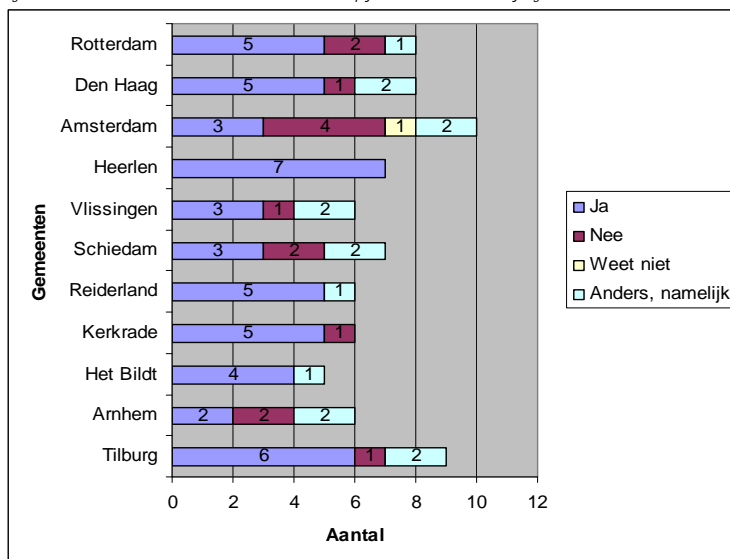
4.2 Wat doen minder goed scorende gemeenten aan de situatie van kinderen en jongeren?

4.2.1 Jeugdbeleid in deze gemeenten

De meeste geïnterviewde organisaties kunnen goed samenwerken met hun gemeente. Zij hebben samen een vast overleg, dat in frequentie varieert van eens per week tot eens per jaar. Gevraagd is of de organisaties het gevoel hebben dat de gemeente ze serieus neemt. Opvallend is dat vrijwel alle organisaties dit bevestigend beantwoorden. De gemeenten blijken erg meewerkend naar hun organisaties en ook valt er volgens de organisaties niks te klagen over de onderlinge communicatie. De organisaties genieten het vertrouwen van de gemeente doordat deze hen blijft subsidiëren of inhuren en overall bijbetrekt. Er wordt naar hen geluisterd. Daardoor voelen ze zich een volwaardig gesprekspartner: 'De gemeente ziet ons niet alleen als uitvoerder maar ook als adviseur.'

Slechts een handjevol respondenten is minder positief. Sommigen vinden dat ze te weinig geld krijgen. Aan de organisaties is de volgende vraag gesteld: Vinden jullie dat de gemeente voldoende resultaten bereikt als het gaat om jullie onderwerp binnen het jeugdbeleid? Bijna 62% van de ondervraagden vindt dat de gemeente voldoende resultaten bereikt, 18% - dus bijna een vijfde - vindt van niet, en een ander vijfde deel heeft een andere mening. Een enkeling zegt het niet te weten.

Figuur 14: Gemeente heeft voldoende resultaten bereikt op jullie thema binnen het jeugdbeleid

Wat opvalt, is dat vooral de organisaties uit de kleinere gemeenten, namelijk Heerlen, het Bildt, Kerkrade en Reiderland, zeggen dat hun gemeente goed bezig is. In Heerlen zeggen maar liefst alle geïnterviewden dat de gemeente voldoende resultaten heeft geboekt op het thema dat hen aangaat. In Den Haag en Rotterdam blijken ook veel respondenten tevreden: in beide gemeenten hebben vijf van de acht respondenten deze vraag bevestigend beantwoord. En in Tilburg betreft het zes van de negen respondenten. In Amsterdam, Arnhem, Tilburg en Vlissingen geven meer mensen aan niet tevreden te zijn of een andere mening te hebben. Hier valt met name Amsterdam op.

De respondenten van de organisaties die menen dat de gemeente voldoende resultaten heeft geboekt, zeggen dat er in de afgelopen jaren allerlei positieve veranderingen in gang zijn gezet. Vooral in de genoemde kleinere gemeenten is men erg lovend. In Reiderland en Kerkrade benadrukken enkele respondenten nog eens dat dit mede te danken is aan Kinderen in Tel. Andere lovende respondenten: *'Rotterdam loopt echt voorop. Er wordt veel geïnitieerd en in uitvoering gebracht.'* Respondent Tilburg: *'Er worden hele grote stappen gezet. Wat ze goed doen is dat dingen op elkaar afgetemd worden, overlappen gaan eruit, structuur wordt aangebracht. De gemeente heeft de rol van regisseur goed opgepakt.'* Sommigen zeggen dat de gemeente goed bezig is, maar dat het logisch is dat resultaten op zich laten wachten. Respondent uit Rotterdam: *'De inzet van de gemeente is heel goed. En er wordt echt probleemgericht gehandeld. Alleen de problematiek is zodanig dat het zich niet direct laat oplossen.'* Respondent Tilburg: *'Het is een dynamisch werkveld, waardoor je dus nooit klaar bent of 'er' bent.'* Respondent Het Bildt: *'Het is pas februari, sinds eind vorig jaar hebben we een heel nieuw beleid. Er kan dan ook nog niet van 'resultaat' gesproken worden.'* Respondent Vlissingen: *'Het beleid zit momenteel in een omvormingsperiode waardoor bepaalde aanpassingen nu vastgehouden worden in afwachting van deze omvormingen. Het is dus moeilijk te zeggen wat de resultaten zijn.'*

We kunnen stellen dat deze gemeenten - ondanks de slechte Kinderen in Tel-scores - in de ogen van hun eigen organisaties goed bezig zijn met hun jeugdbeleid. De gemeente ziet hen als volwaardige gesprekspartners en meer dan de helft vindt dat er voldoende resultaten worden bereikt. Vooral in de kleinere gemeenten zijn de organisaties erg lovend; soms zeggen ze erbij dat dit te danken is aan Kinderen in Tel.

Wat gebeurt er dan precies in deze gemeenten?

Uit de interviews blijkt dat ook al scoren gemeenten niet goed, daar juist vaak wel veel gebeurt om de leefsituatie van hun jongste burgers te verbeteren. Alle ambtenaren of programmamanagers jeugdbeleid van de betreffende gemeenten zijn hierover bevroegd. Zij gaven vanuit hun visie een kijkje in het reilen en zeilen van hun eigen jeugdbeleid. Deze visies zijn hieronder puntsgewijs weergegeven. Aan de organisaties is vervolgens gevraagd wat zij vinden dat er beter kan in hun gemeente. Het gaat hier om zeer uiteenlopende, willekeurig geselecteerde organisaties. Hun visie geeft niet meer dan een indicatie en kan niet worden gegeneraliseerd naar alle in die gemeente aanwezige organisaties.

Rotterdam

Nota jeugdbeleid

- Wethouder Jeugd en een Jeugdbudsmansman. Daarnaast is er veel aandacht voor de rechten van kinderen door Stichting Jeugd Nu (met kinderrechtenambassadeurs op basisscholen) en de Rotterdamse Jongerenraad. Zo heeft eerstgenoemde bijvoorbeeld het kinderrechtenspel ontwikkeld en organiseert laatstgenoemde het jaarlijkse kinderrechtenfestival
- Integraal jeugdbeleid
- Jongeren worden betrokken bij beleid door de Rotterdamse Jongerenraad: een adviesorgaan voor het college van B en W. Respondent: 'Zij geven gevraagd en ongevraagd advies over bijvoorbeeld de buurt, hangplekken en huisvesting. De agenda van de Jeugd is ondertekend door de wethouder en de RJR en staat voor een gezamenlijke actielijst waar door beide partijen aan wordt gewerkt. De jongeren die hierin betrokken zijn, hebben vaak een (hoge) opleiding (hbo-wo). In de Jongerenraad zitten afgevaardigden van andere jongerenorganisaties, zoals politieke jongerenorganisaties en zelforganisaties. Daarnaast zijn er jongerenpanels op deelgemeentenniveau. Deze zijn voor het grootste deel opgezet in het kader van Rotterdam Jongerenjaar. De ambitie is om deze structureel te maken zodat een breed jongerenennetwerk ontstaat'.

Projecten waar de gemeente trots op is

- Het Rotterdamse Jongerenjaar 2009. 'Aan de jongeren wordt een podium gegeven om te laten zien wie ze zijn, wat ze bezighoudt en hoe ze zich (willen) ontwikkelen. Binnen het jongerenjaar is er het project Dynamic duo's, hierin worden een volwassene en een jongere aan elkaar gekoppeld om elkaars levenswijze te zien en van elkaar te leren.'
- Agenda van de Jeugd

Wat kan er nog beter volgens de organisaties?

Volgens de geïnterviewde vertegenwoordigers van de organisaties gebeurt er van alles in Rotterdam. Er wordt veel gedaan om de coördinatie over de verschillende deelgemeenten zo optimaal mogelijk te laten verlopen. Net als in de andere gemeenten vinden de geïnterviewden dat de gemeente nog meer en beter kan afstemmen. Aandachtspunten volgens de respondenten zijn verder onder meer: gerichtere aandacht voor lange termijnbeleid (niet alleen veel projecten waardoor men door de bomen het bos niet meer ziet) en meer investeren in daadwerkelijke contacten met de doelgroepen: 'niet alleen coördineren en contact hebben via het elektronisch kinddossier'.

'Veel ondersteuning richt zich op innovatie terwijl de uitvoering ervan op de lange termijn onzeker kan zijn.'

Den Haag

Nota Jeugdbeleid

- Wethouder Jeugd
- Integrale sturing Jeugdbeleid: programmabureau Jeugd
- Jongeren worden betrokken bij beleid door het inzetten van jongerenambassadeurs. Hier is een prijs mee gewonnen. Respondent: *'Het is een beleidsdoel om de jongeren bij de invulling van het beleid te betrekken en om aan te sluiten bij wat jongeren willen. Het CJG richt zich met name op ouders en jonge kinderen. Via de jongerenambassadeurs hebben wij onderzoek gedaan onder jongeren om te kijken of zij ook voor bepaalde zaken naar het CJG zouden komen. Zo kon een inschatting worden gemaakt of er voor de oudere jeugd ook een voorziening in de CJG zou moeten komen'*

Projecten waar gemeente trots op is

- Jongerenambassadeurs
- Jeugdinterventieteam (JIT)
- Mobiele jongerenteams die overlastgevende/hinderlijke jongerengroepen aanspreken

Vermeldenswaard

- Sociale Airmiles
- Wethouder Jeugd gaat regelmatig met jongeren in debat
- Ooievaarspas waarmee jongeren gratis lid kunnen worden van sportverenigingen

Door organisaties genoemd

'Projecten voor fietsen en computers als kinderen financieel niet kunnen wat andere kinderen ook kunnen'

Wat kan er nog beter volgens de organisaties?

Ook hier vinden de geïnterviewde organisaties dat de samenhang binnen de gemeentelijke afdelingen en tussen de verschillende activiteiten op het gebied van jeugdbeleid nog beter kan. Specifiek voor Den Haag is de verbinding met de randgemeenten een belangrijk aandachtspunt. Daarnaast zien de respondenten vaak een kloof tussen jongeren en instellingen die ze verminderd zouden willen zien door organisaties te bundelen en Inspectieteams in te zetten.

'Iedere gemeente heeft een duidelijk eigen beleid, terwijl de kinderen bijvoorbeeld in de ene gemeente wonen en in de andere naar school gaan'

Amsterdam

Nota Jeugdbeleid

- Wethouder Jeugd en ook stadsdeelwethouders
- Stedelijke integrale sturing Jeugdbeleid
- Jongeren worden betrokken bij beleid door het stedelijk jeugdplatform. Ook via het JAA (Jongeren Actief voor Amsterdam) wordt er van alles aangedaan om jongeren te betrekken. En in de stadsdelen zijn er platforms. Ook bij projecten worden jongeren betrokken.

Projecten waar gemeente trots op is

- 'Jouw idee maak ik waar': jongeren kunnen een aanvraag indienen voor subsidie t/m 5000 Euro
- XXXS: een toelatingskaart voor jongeren van 0-18 jaar met 100 kortinggevers
- 8tot8-project: het via coaching bieden van dagarrangementen aan jongeren met als doel ze terug te geleiden naar school/werk.
- Voorlichting Kindermishandeling door toneelstuk 'Stuk' en estafettemars tegen kindermishandeling.

Wat kan er nog beter volgens de organisaties?

De geïnterviewden missen de aandacht voor (participatie van) specifieke doelgroepen als jongeren met een beperking, zwerfjongeren en ouders. Ook vinden sommigen dat er meer aandacht moet komen voor kindermishandeling.

'Het onderwerp kindermishandeling ligt nog in de taboesfeer. De gemeente is onvoldoende toegerust om het onderwerp tegen het licht te houden en open te breken, bespreekbaar te maken en vervolgens die lijnen door te trekken naar alle lagen van de maatschappij.'

Heerlen

Nota Jeugdbeleid

- Wethouder Jeugd, Onderwijs en werkgelegenheid en kinderburgemeester en kinderwethouders
- Programma jeugdbeleid heeft hier en daar links met Welzijn, Sociale Zaken en Veiligheid
- Jongeren worden betrokken bij beleid door betrokkenheid bij tweejaarlijks jeugdonderzoek. Dan kunnen zij hun mening geven. Ook de kinderburgemeesters en kinderwethouders spelen een belangrijke rol. De kinderburgemeesters kunnen via hun achterban initiatieven indienen. Ook via de jeugdschouw kunnen jongeren hun mening laten horen.

Projecten waar gemeente trots op is

- Kinderburgemeesters en kinderwethouders
- Jeugdschouw
- 'Wij zetten sterk in op schoolverlaters'
- Jongerenloket

Door organisaties is nog genoemd dat er gewerkt wordt aan een regionale meldcode kindermishandeling. Ook is er volgens hen door Kinderen in Tel meer aandacht voor tienermoeders.

Wat kan er nog beter volgens de organisaties?

Ook hier worden de afstemmingsproblemen weer genoemd.

Vlissingen

Nota Jeugdbeleid

- Geen aparte wethouder jeugd, maar wel wethouder met Jeugd in pakket
- Intergemeentelijke kerntaak om jeugd integraal aan te pakken
- Jongeren worden betrokken bij beleid door website Jong. Maar gemeente is nog aan het zoeken naar andere manieren; gaat er mee aan de slag

Projecten waar gemeente trots op is

- Veel sportactiviteiten door Bos-impulsen, bijvoorbeeld schoolsportproject
- Wijkgebonden participatie waarbij jongeren betrokken worden bij de leefbaarheid van de wijk
- Jeugd Interventie Team

Wat kan er nog beter volgens de organisaties?

De respondenten missen samenhang tussen projecten en organisaties, willen meer aandacht voor opvoedingsondersteuning en aandacht voor het feit dat hulpverlening stopt na vmbo op 16-jarige leeftijd.

Schiedam

Nota Jeugdbeleid

- Wethouder Jeugd, Sociale Zaken, Educatie et cetera
- Programma jeugdbeleid heeft hier en daar links met Welzijn, Sociale Zaken en Veiligheid
- Jongeren worden betrokken bij beleid door website, jeugdpanels et cetera

Projecten waar gemeente trots op is

- TOS
- Zesweken projecten
- Jongerenwerk op zich
- Buurtbioscoop: films draaien in de open lucht

Vermeldenswaard

Naar aanleiding van Kinderen in Tel kwamen er veel vragen vanuit de gemeenteraad over het hoge percentage tienermoeders.

Wat kan er nog beter volgens de organisaties?

Naast betere afstemming en regie is vaak gezegd is dat er meer aandacht en aanbod moet komen voor specifiek de doelgroep 10-15-jarigen en er is de wens voor ZAT's.

Kerkrade

Nota Jeugdbeleid

- Wethouder Jeugd
- Integrale sturing Jeugdbeleid
- Jongeren worden soms betrokken bij beleid bijvoorbeeld bij de opzet van de nieuwe jeugdhonken, ook worden jeugdgroepen gemonitord.

Projecten waar gemeente trots op is

- Project 'Veiligheid doen we samen' over inrichting jeugdhonken samen met jongeren
- Projecten waarbij er veel samenwerking is tussen Mondriaan Zorggroep, politie en gemeente als het gaat om drugsgebruik zoals een toneelstuk waar ook ouders bij betrokken waren.

Vermeldenswaard

- Zomeractie preventieve aanpak jeugdwerkloosheid: gesprekken voeren met jongeren die nog geen startkwalificatie hebben
- Door hoge tienermoedersscore in Kinderen in Tel zijn er allerlei activiteiten opgestart (zoals project Actimo).

Wat kan er nog beter volgens de organisaties?

Afstemming is door alle respondenten genoemd als hét aandachtspunt.

Reiderland

Nota Jeugdbeleid

- Wethouder Jeugd, Welzijn en sociale zaken
- Integraal Jeugdbeleid
- Jongeren worden betrokken bij beleid door Wmo-raad waar jongerenvertegenwoordiging in zit. Verder zijn er handtekeningenacties.

Projecten waar gemeente trots op is

- 'Onze gemeente heeft 7000 inwoners en is de armste van Nederland. Meerdere kernen vormden vroeger aparte gemeenten. Recentelijk hebben wij (met Europees geld) een multifunctionele ontmoetingsplek van de grond gekregen. Hier is een speelkooi, kinderboerderij en een aangepaste kinderspeelplaats. Voor de oudere jongeren is er o.a. een tafeltennistafel. De bewoners uit het verzorgingshuis uit de buurt zijn hier ook vaak aanwezig. In Menterwolde speelkooi en veldjes voor jongeren kinderen. Dit moet nog groeien. Provincie, gemeenten zouden hier voor moeten zorgen. Het beheer van de multifunctionele ontmoetingsplaats in handen van het dorp zelf. De grond is een bruikleen gegeven. Het is dus echt van de bewoners'.
- Homeparty alcohol en voeding.

Vermeldenswaard

- In Reiderland is er een conferentie georganiseerd naar aanleiding van Kinderen in Tel. De opkomst en grote betrokkenheid was volgens de respondent indrukwekkend. Dit heeft geresulteerd in allerhande actiepunten. Geld blijft wel een probleem. Respondent: *'We zijn geschrokken van de gegevens van KIT en GGD-richtlijnen. Er is geld vrijgemaakt voor beleid op het gebied van overgewicht, seksualiteit, drugs- en alcoholproblemen. In buurthuizen, huis van de sport, jongerenwerk, GGZ en scholen zijn gestart met activiteiten voor de leeftijd 0-14 jaar. Het gaat om voorlichting in het omgaan met gezondheid. Hierin worden ook de ouders betrokken. Zo werd aan ouders laten zien wat er allemaal verkrijgbaar is om het gebied van alcohol. Iedereen is erg betrokken rond de jeugd en hier zijn we heel blij mee.'*
- 'Smaakmakend'; Reiderland is pilotgemeente in dit project waarbij het gaat om de stimulering van taalniveau/taalontwikkeling
- Kinderen in Tel wordt gebruikt om het jeugdbeleid te verbeteren. Zwaartepunt is kindermishandeling. Doen mee aan pilot 'Bescherming': een 24-uurs dienst waarbij gewelddadigheden worden gemeld. Tien dagen mag de pleger niet in huis komen. Hierna volgt actieve bemiddeling waarin de pleger moet meewerken.

Wat kan er nog beter volgens de organisaties?

Reiderland is een gemeente die erg aan het vergrijzen is; de bevolkingskrimp, waardoor de voorzieningen per inwoner dalen, heeft een enorme impact op de leefbaarheid van kinderen. Daarnaast is het accommodatiebeleid geprivatiseerd waardoor bepaalde activiteiten niet altijd meer aangeboden kunnen worden. Een sterke integrale benadering vinden de respondenten juist nu van belang: 'Jeugdbeleid, gezondheid en werkgelegenheid samenvoegen zodat je daarmee de sociale achterstanden die invloed hebben meer weg kunt werken.'

'Accommodatie. Qua beleid en inhoud kan je voldoende ontwikkelen maar dit moet ondersteund worden met financiën en plaatsen. Het gebied is zo uitgestrekt. Weinig inwoners per gebied, dus weinig financiën.'

Het Bildt

Nota Jeugdbeleid

- Jeugdbeleid is over twee portefeuilles verdeeld
- Integraal jeugdbeleid
- Jongeren worden betrokken bij beleid door veel contact met ze te hebben.

Projecten waar gemeente trots op is

Betrokkenheid themapanel bij sportontmoetingsplek zodat de voorziening is afgestemd op hun behoeften.

Vermeldenswaard

- Gezondheidsvoorlichtingsprojecten als Go for Children en Go for Sport
- Door de organisaties zijn de Huisbezoeken Pedagogische Ondersteuning nog genoemd.

Wat kan er nog beter volgens de organisaties?

Uit de antwoorden van de geïnterviewde organisaties blijkt dat er veel armoede is in Het Bildt waardoor veel jongeren op straat hangen ('doordat veel ouders werkloos zijn, kunnen hun kinderen niet op een sportvereniging'). Er worden daar dan ook veel straatwerkactiviteiten en jeugdsozen georganiseerd. Verbetersuggesties: meer schoolmaatschappelijk werk, nog meer activiteiten voor jongeren die op straat hangen, investeren in groepen die (op straat) niet goed met elkaar kunnen opschieten, betere jeugdzorgbemiddeling.

Arnhem

Nota Jeugdbeleid

- Wethouder Jeugd
- Integraal jeugdbeleid
- Jongeren worden betrokken bij beleid door elk jaar een Jongerenraadsdag te organiseren. In speciale zittingen kunnen plannen die kinderen bedenken in de gemeenteraad worden verdedigd. Er is een aparte nota jeugdparticipatie: deze wordt expliciet met jongeren besproken. Ook worden jongeren betrokken bij het ontwerpen van voorzieningen

Projecten waar gemeente trots op is

Jongerenraadsdag

Wat kan er nog beter volgens de organisaties?

Uit de interviews met de organisaties blijkt dat zij vinden dat de gemeente soms te veel met de waan van de dag bezig is (Wmo) waardoor de lange termijn uit het oog kan worden verloren. Een aantal knelpunten worden benoemd: te weinig schoolmaatschappelijk werk, te weinig aanbod op wijkniveau en te weinig stimulans huisvesting peuterspeelzaal, thuiszorg, kinderopvang en onderwijs dat maar blijft groeien.

'Jeugdbeleid vraagt constantheid: 'Er wordt achter hypes aangelopen. Minister Rouvoet wil een CJG, wordt alles wat afgelopen jaar is bereikt overhoop gehaald. Terwijl niet eens bewezen is dat het doeltreffender is.'

Tilburg

Nota jeugdbeleid

- Wethouder Jeugd
- Integraal Jeugdbeleid vanuit CJG
- Jongeren worden betrokken bij beleid door jongerenambassadeurs

Projecten waar gemeente trots op is

- Jongerenambassadeurs als eerste van Nederland. Respondent: 'De manier waarop dat vormgegeven is, is beter dan de jongerenraad. Het mixt zich vanzelf.'
- Veiligheidshuis

Vermeldenswaard

In elke wijk is er een kinderraad

De organisaties vertellen dat er veel kinderraden zijn en dat er veel initiatieven worden genomen om de leefomgeving van kinderen te veranderen. Ook noemen zij het coachingsproject Marokkaanse jongeren.

Wat kan er nog beter volgens de organisaties?

Ook in Tilburg wensen de organisaties meer samenhang en ook is vaak genoemd dat de 'gewone jongeren' niet vergeten moeten worden. De nadruk ligt nu te veel op probleemjongeren. Ook wenst men een beter huisvestingsbeleid als het gaat om voorzieningen voor kinderen en meer aandacht voor kindermishandeling.

'De integrale benadering kan beter: sommige mensen lopen bij tien verschillende instellingen en vallen onder verschillende gemeentelijke ambtenaren. Lastig om mee te werken.'

4.2.2 *Verbeterpunten lokaal jeugdbeleid*

De organisaties hebben specifiek voor hun eigen gemeente verbeterpunten aangedragen zoals hierboven aangegeven. Opmerkelijk is dat in vrijwel alle gemeenten de organisaties behoefte hebben aan meer afstemming en samenhang (niet altijd specifiek hierboven per gemeente weergegeven). Het gaat dan om afstemming binnen de gemeentelijk afdelingen, afstemming tussen gemeente en organisaties en tussen de organisaties onderling. Er is duidelijk een sterke behoefte aan een nog betere integrale werkwijze. Veel gemeenten zijn hier op dit moment volop mee bezig, onder meer door de oprichting van de CJG's. Daarnaast zijn veel organisaties voorstander van meer aandacht voor 'het gewone kind'. Het gevoel heerst dat het accent nu te sterk op de probleemjongeren ligt. De preventieve aandacht voor het 'gewone kind' dreigt daarmee naar de achtergrond te verdwijnen.

De organisaties is ook gevraagd wat ze, los van hun eigen gemeente, als belangrijke taak zien voor een gemeente bij het vormgeven van goed jeugdbeleid. Ook hier is een duidelijke regierol het vaakst genoemd: duidelijk maken wie wat doet en samenhang aanbrengen tussen projecten. De overlap moet in de gaten worden gehouden en er moet beter worden afgestemd door nog meer integraal te werken, beter te luisteren en te communiceren met doelgroepen en verbindingen te leggen tussen doelgroepen.

Citaten:

'Een helikopterview houden op hetgeen er binnen de gemeenten en de verschillende stadsdelen gebeurt qua activiteiten en beleid. Dit geldt ook voor de financieringsstromen.'

'Mensen bij elkaar brengen en boven de partijen staan.'

'De regierol voeren en daarin sturen. Goed samenwerken en afstemmen tussen de organisaties.'

Ook continuïteit in beleid door het maken van meerjarenafspraken en duurzaam prioriteit geven aan jeugdbeleid is een belangrijk aandachtspunt. Citaat: *'Zet nou op een bepaalde weg langdurig in. Niet iedere keer speerpunten en doelen veranderen.'*

Tot slot wordt genoemd dat de kloof tussen ouders/jongeren en instellingen nu te groot is en dat de gemeente daar veel meer aan kan doen door (informatie-)voorzieningen toegankelijker en laagdrempeliger te maken en medewerkers van instellingen te scholen.

5 Conclusies en aanbevelingen

5.1 Bekendheid met Kinderen in Tel

Naar aanleiding van de uitgezette impactmeter-vragenlijst onder gemeenten mogen we concluderen dat het overgrote deel van hen bekend is met Kinderen in Tel: maar liefst 81% (n = 129) van de 156 respondenten die de vragenlijst ingevuld hebben kent het Databoek, 19% van hen (n = 27) heeft nog nooit van Kinderen in Tel gehoord. Een iets minder groot percentage respondenten, maar nog steeds bijna de helft (47%), kent de website. Deze percentages liggen een stuk lager bij de geïnterviewde organisaties uit de minst goed scorende gemeenten. De meeste managers en directeuren uit Rotterdam, Amsterdam Heerlen en Schiedam zeggen Kinderen in Tel helemaal niet te kennen. Echter, in de wat kleinere gemeenten blijken wel meer organisaties van Kinderen in Tel op de hoogte te zijn. Ook geven de gemeenten zelf aan dat zij onder meer van (welzijns-)organisaties vragen kregen over de indicatoren. Het lijkt er echter wel op dat Kinderen in Tel nu nog vooral bij gemeenten blijft liggen, met uitzondering van die (doorgaans kleinere) gemeenten waar daadwerkelijk actie naar de burgers/instellingen is ondernomen zoals in Reiderland.

5.2 Kinderen in Tel als aangever van debat en dialoog

Het doel van Kinderen in Tel is onder meer het tot stand brengen van een dialoog over jeugdbeleid. Voor het lokale jeugdbeleid lijkt dit goed gelukt. Veertig procent van de gemeenten die Kinderen in Tel kennen, geeft aan dat in hun gemeente de resultaten uit Kinderen in Tel in de afgelopen jaren wel eens in de lokale pers zijn besproken. Bijna een derde (32%) van deze gemeenten zegt dat zij vragen kregen over de Kinderen in Tel-scores. Op organisatieniveau liggen de cijfers anders: in de minst goed scorende gemeenten hebben de geïnterviewde organisaties die Kinderen in Tel kennen weinig gedaan met de resultaten. Ze zien soms wel dat hun gemeente zaken oppakt naar aanleiding van Kinderen in Tel. Acties op de onderwerpen 'speelruimte' en 'tienermoeders' worden dan het meest genoemd. Het kan zijn dat als meer organisaties Kinderen in Tel kennen, er ook vanuit hen meer actie komt naar gemeenten toe. Echter, op dit moment gebeurt het meeste vooral vanuit de gemeenten zelf.

5.3 Acties naar aanleiding van Kinderen in Tel

Behalve dat Kinderen in Tel fungeert als aangever voor dialoog en debat, merken veel gemeenten op dat Kinderen in Tel ook daadwerkelijk gebruikt wordt voor de vormgeving van het lokale jeugdbeleid. Het gaat dan om het benutten van Kinderen in Tel als benchmark, als input voor de invulling van het jeugdbeleid en bij het op de agenda krijgen van bepaalde onderwerpen. Een vijfde

van de bevroegde gemeenten noemt daarnaast dat Kinderen in Tel daadwerkelijk concrete projecten en programma's in gang heeft gezet. Deze acties blijken gericht op alle Kinderen in Tel-thema's, met uitzondering van het thema 'gezondheid'.

Zo veel gemeenten die het Databoek en de website kennen, zo weinig blijken er bekend te zijn met de adviezen en tips die Kinderen in Tel jaarlijks uitbrengt. Iets minder dan de helft (43%) zegt deze tips namelijk niet te kennen.

5.4 Aanbeveling: verbeterpunten Kinderen in Tel

Meer dan de helft van de ondervraagde gemeenten (56%) vindt dat kinderen in Nederland geholpen zijn door Kinderen in Tel. Het nut van Kinderen in Tel is volgens hen dat het de volgende zaken zichtbaar maakt:

- De positie van kinderen in de gemeenten;
- De verschillen tussen gemeenten en regio's;
- De lacunes in het beleid;
- De knelpunten in de leefomstandigheden van kinderen op lokaal niveau.

Naast lof zijn er ook gemeenten die Kinderen in Tel weinig nuttig vinden (10%). Zij geven als reden onder meer aan dat de scores te ongenueanceerd zijn om daar direct consequenties aan te verbinden in concrete beleidsvoorstellen. De gegevens moeten, zo menen zij, geïnterpreteerd worden binnen de lokale context. Vooral de negatieve interpretatie in de pers geeft een wat ongenueanceerd en discutabel beeld. Een ander kritiekpunt is dat het Databoek cijfers van eerdere jaren betreft. Daardoor vinden gemeenten soms dat de cijfers geen goed inzicht bieden in de vraag of bijgesteld beleid ook de gewenste resultaten oplevert. Een laatste en vaker gehoord kritiekpunt is dat de medewerkers van de gemeente vinden dat het gemeentelijk beleid op een aantal indicatoren weinig of minder invloed heeft, zoals zuigelingen en kindersterfte.

Verbeterpunten

Om Kinderen in Tel te verbeteren, hebben de gemeenten enige verbetertips. Deze kunnen we onderverdelen in methodisch, procesmatig en gericht op inbedding. Het zou goed zijn als de in Kinderen in Tel verenigde organisaties zich hierover buigen.

Als methodische verbeterpunten zijn genoemd:

- uitleg bij de uitkomsten;
- verschil te maken naar de grote en kleine steden;
- trends aangeven;
- bij indicatorkeuze rekening houden met nieuwe ontwikkelingen.

Als procesmatige verbeterpunten zijn genoemd:

- tips en adviezen opnemen in Databoek;
- leeswijzer opnemen voor de interpretatie, ook voor minder goed scorende gemeenten;
- meer overleg en dialoog voeren de betekenis van de cijfers betekenen voor jeugdbeleid;
- vooraf gemeenten op de hoogte brengen van het uitkomen van Kinderen in Tel.

Als verbeterpunten rond de inbedding zijn genoemd:

- meer profileren en meer de publiciteit zoeken;
- link maken met al bestaande benchmarks;
- resultaten bespreken met een collectief van lokale bestuurders.

Toelichting op de verbeterpunten:

De bevraagde organisaties uit de minst goed scorende gemeenten vertellen dat hun gemeente - ook al scoort die niet goed - wel degelijk goed bezig is met het jeugdbeleid. Zo ziet de gemeente haar organisaties als volwaardige gesprekspartners. Bovendien vindt meer dan de helft van de geïnterviewde organisaties dat er voldoende resultaten worden bereikt op het onderwerp waar zij mee van doen heeft. Vooral in de kleinere gemeenten is men erg lovend en wordt soms gesteld dat dit te wijten is aan Kinderen in Tel. Daar het hier om zeer uiteenlopende, volstrekt willekeurig geselecteerde organisaties gaat, geeft hun visie slechts een indicatie en is deze niet te generaliseren naar alle in die gemeente aanwezige organisaties. Wel kunnen hun adviezen en tips eventueel meegenomen worden in de komende Kinderen in Tel-campagnes. Volgens de geïnterviewde organisaties is er pas sprake van een goed jeugdbeleid als er een goede afstemming en samenhang is, als er ook aandacht is voor het 'gewone kind', wanneer er sprake is van continuïteit in beleid en wanneer er gewerkt wordt aan het toegankelijker maken van instellingen voor ouders en kinderen. Daarnaast zou het goed zijn om nog meer aandacht te besteden aan het Internationale Verdrag inzake de Rechten van het Kind - waar Kinderen in Tel op gebaseerd is, omdat nog maar 38% van de onder-vraagde gemeenten de Kinderrechten in nota's bij het gemeentelijk jeugdbeleid gebruikt.

De aanbevelingen samengevat

- Kinderen in Tel optimaliseren door te werken aan de door gemeenten aangereikte methodische en procesmatige verbeterpunten.
- Meer bekendheid geven aan in het bijzonder de adviezen en tips van Kinderen in Tel.
- Zorgen dat Kinderen in Tel niet alleen bij gemeenten bekend is maar dat ook de organisaties die zich bezig houden met jeugd op de hoogte zijn van Kinderen in Tel en de gegevens kunnen gebruiken.
- Nog meer aandacht besteden aan de kinderrechten (Internationale Verdrag inzake de Rechten van het Kind) en het Kinderen in Tel-thema 'gezondheid'.

Bijlage 1 Deelnemers expertmeeting, donderdag 11 december 2008

- Mw. E. Visser, beleidsmedewerker gemeente Den Haag
- Mw. N. Bouman, beleidsmedewerker burgerzaken gemeente Reiderland
- Dhr. K. Koenig, voorzitter Nationale Jeugdraad
- Mw. Y. Coppens, Ministerie Jeugd en Gezin
- Dhr. T. Pennings, Nederlands Jeugdinstituut
- Mw. B. Stappers, Defence for Children
- Mw. M. Donkers, Stichting Kinderpostzegels Nederland
- Mw. F. Hajer, Jantje Beton
- Mw. M. Steketee, Verwey-Jonker Instituut
- Mw. J. Mak, Verwey-Jonker Instituut
- Dhr. W. Roeleveld, Verwey-Jonker Instituut

Bijlage 2 Overzicht geïnterviewde organisaties per gemeente

Rotterdam Centrum Jeugd en Gezin Noord
Rotterdam Centrum Jeugd en Gezin Delfshaven
Rotterdam Stek Jeugdzorg
Rotterdam AMK
Rotterdam Stichting de Meeuw
Rotterdam Mentoraat voor jongeren
Rotterdam SKVR
Rotterdam SKRS & Co en Kind & Co Kinderopvang

Den Haag Transevents
Den Haag Stichting Leergeld Den Haag
Den Haag JSO
Den Haag Haags Centrum Onderwijsbegeleiding
Den Haag Meavita
Den Haag Zebra Welzijn
Den Haag Stichting Jeugdformaat
Den Haag Jeugd Interventie Team

Amsterdam Educatieve Begeleiding Amsterdam
Amsterdam Nowhere
Amsterdam Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling XXXS jongerenkaart
Amsterdam BSN Werkervaringsbedrijf
Amsterdam MEE Amstel en Zaan
Amsterdam Gemeente Amsterdam, van 8 tot 8 aanpak
Amsterdam Diversion
Amsterdam Stichting Kikid
Amsterdam STEK
Amsterdam Stichting Welzijn Binnenstad

Heerlen Innovo
Heerlen Meander Jeugdgezondheidszorg
Heerlen RAAK-project
Heerlen Alcander
Heerlen Humanitas: kinderopvang
Heerlen Jongerenloket
Heerlen Veiligheidshuis Heerlen

Vlissingen Stichting Palladium
Vlissingen GGD
Vlissingen AMW, project jonge moeders
Vlissingen Bureau Jeugdzorg
Vlissingen RMC Walcheren
Vlissingen Kinderopvang Walcheren

Schiedam SWS Welzijn
Schiedam Steunpunt Onderwijs
Schiedam Politie
Schiedam Bureau Jeugdzorg
Schiedam Careyn afdeling Jeugd en Gezin
Schiedam Steunpunt huiselijk geweld
Schiedam Komkids kinderopvang

Reiderland Stichting Samenwerkingsverband 't Schienvat/Neon
Reiderland GGD
Reiderland Huis voor de Sport Groningen
Reiderland Verslavingszorg
Reiderland Peuterspeelzalen
Reiderland Consultatieteam Reiderland
Kerkrade GGD
Kerkrade Stichting KOK
Kerkrade Veiligheidshuis
Kerkrade CWI UWV Werkbedrijf
Kerkrade Bureau Jeugdzorg
Kerkrade Stichting Impuls

Het Bildt Sociaal cultureel werk
Het Bildt GGD
Het Bildt CSG Ulbe Van Houten
Het Bildt Bureau Jeugdzorg
Het Bildt Politie

Arnhem Stichting Pas
Arnhem HGM
Arnhem Rijnstad
Arnhem Voortgezet Onderwijs (samenwerkingsverband)
Arnhem SKAR Kinderopvang
Arnhem Bureau Jeugdzorg

Tilburg Kinderstad
Tilburg Blink!
Tilburg GGZ/Preventie
Tilburg Stichting Leergeld Tilburg
Tilburg Veiligheidshuis
Tilburg Twern
Tilburg Kompaan
Tilburg De Bocht
Tilburg Tilburgse jongerenambassadeurs

Colofon

Auteurs Dr. J. Mak, dr. M. Steketee
M.m.v. drs. W. Roeleveld, drs. E. Kromontono

Uitgave Verwey-Jonker Instituut
Kromme Nieuwegracht 6
3512 HG Utrecht
telefoon 030-2300799
telefax 030-2300683
e-mail secr@verwey-jonker.nl
website www.verwey-jonker.nl

ISBN 978-90-5830-307-43

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2009

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.

Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute.

Partial reproduction is allowed, on condition that the source is mentioned.

